

**AZƏRBAYCAN DÖVLƏT NEFT VƏ SƏNAYE
UNİVERSİTETİ**

Əlyazması hüququnda

MƏLİKOVA FƏZİYA PƏRVİZ QIZI

**AZƏRBAYCAN-KANADA İQTİSADI TİCARƏT
ƏMƏKDAŞLIĞININ TƏŞKİLİNİN TƏDQIQI**

İxtisas: 5304.01 – İqtisadi fəaliyyət növləri

**İqtisad üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim
edilmiş dissertasiyanın**

A V T O R E F E R A T I

Bakı – 2016

Dissertasiya işi Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universitetinin “Maşınqayırma sənayesinin iqtisadiyyatı və menecment” kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: İqtisad elmləri doktoru,
professor **Müşfiq Cəmil oğlu Atakişiyev**

Rəsmi opponətlər: İqtisad elmləri doktoru,
professor **Sevda Məmməd qızı Mikayılova**

İqtisad üzrə fəlsəfə doktoru
Ələsgər Bədirxan oğlu Səriyev

Aparıcı təşkilat: Azərbaycan Texniki Universiteti

Dissertasiyanın müdafiəsi “22” sentyabr 2016-cı il saat 11⁰⁰-da Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universitetinin nəzdindəki D.02.141 Dissertasiya Şurasının iclasında olacaqdır.

Ünvan: Az 1010, Bakı şəhəri, Azadlıq prospekti, 34, ADNSU

Dissertasiya işi ilə Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universitetinin kitabxanasında tanış olmaq olar:

Avtoreferat “ ” iyun 2016-cı il tarixində göndərilmişdir.

D.02.141 Dissertasiya Şurasının
Elmi katibi, t.e.d., professor

Ə.M.Əliyev

İŞİN ÜMUMİ XARAKTERİSTİKASI

Mövzunun aktuallığı. Dünya iqtisadi sistemində baş verən prosesləri, əmtəə, kapital və işçi qüvvəsi axınının yeni istiqamətləri və xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi respublikamızın strateji məqsədləri baxımından xarici iqtisadi əlaqələr sahəsində mövcud problemlərin aşkarlanmasına və həlli yollarının müəyyənləşdirilməsinə əsaslı təsir göstərir. Odur ki, müasir mərhələdə xarici ticarət və beynəlxalq resurslarının mübadilə miqyasını genişləndirmək başlıca vəzifələrdən hesab edilir.

Azərbaycanın müstəqilliyini tanıyan ilk ölkələrdən biri də – dünyanın böyük 8-lər qrupuna daxil olan Kanadadır. 1995-2013-cü illərdə Azərbaycanla Kanada arasında xarici ticarət dövriyyəsinin həcmi 20 dəfə artsa da ayrı-ayrı illərdə həmin göstərici sinusoidal xətlə dəyişmişdir. Ticarət dövriyyəsinin ən yüksək həddi 2009-cu il üçün xarakterik olmuş və onun da 98,5%-i ixracın payına düşmüşdür. Lakin sonrakı illərdə müxtəlif obyektiv və subyektiv səbəblərdən iki ölkə arasında həmin göstəricinin məbləği kəskin azalmışdır. Nəticədə, Kanadanın Azərbaycanın xarici ticarət əlaqələrində əsaslı boşluq yaranmışdır. İki ölkə arasında idxal-ixracın həcmində, strukturunda kəskin fərqlər davam edir. Təhlil göstərir ki, 2012-ci ildə Kanadadan Azərbaycana 324 adda məhsul göndərilmiş, Azərbaycandan isə – ixrac edilən məhsulların sayı 25 adda olmuş, növbəti illərdə onların sayında və həcmində kəskin fərqlər yaranmışdır. Nəticədə, Kanada Azərbaycanın idxal və ixrac tərəfdaşları içərisində 50-ci yerdən yuxarıdadır. İnkişaf etmiş ölkələr arasında Kanada Azərbaycana ən az investisiya yönəldən ölkədir. Azərbaycanda Kanada firmalarını təmsil edən xarici və müştərək müəssisələr qeyri-bərabər yerləşdirilmiş və onların böyük əksəriyyəti xidmət sferasında cəmlənmişdir. Deməli, ölkələrarası əlaqələrin daha fəal keyfiyyət müstəvisinə keçirilməsi üzrə elmi cəhətdən əsaslandırılmış təklif və tövsiyələrin işlənilib hazırlanmasına ehtiyac duyulur.

Problemin öyrənilmə səviyyəsi. Xarici-iqtisadi münasibətlərin nəzəri-metodoloji əsasları iqtisadçı-klassiklər A.Smit, D.Rikardo, C.Mill, J.B.Sey, C.Keyns və digərlərinin tədqiqatlarında araşdırılmış və müxtəlif yanaşmalar nəticəsində fərqli təlimlər yaranmışdır. Dünya iqtisadi sistemdə baş verən dəyişikliklər müstəvisində sovet hakimiyyəti illərində rus alimlərindən – A.S.Bulatov, V.K.Lomakin, N.N.Liventsev, Y.İ.Şurkalin, N.S.Tsipina, R.İ.Xasbulatov, V.Y.Rıbalkin və s. tərəfindən XİF üzrə aparılan tədqiqatlar mövcud konsepsiyaların dahda da təkmilləşdirilməsinə imkan vermişdir. SSRİ-nin süqutundan sonra ölkələr arasında iqtisadi-ticarət əməkdaşlığının təşkilati-iqtisadi aspektləri, dövlət tənzimlənməsi məsələləri R.Ö.Butayev, O.İ.Deqtyaryova, V.M. Kutovoy, V.P.Obolenskiy, V.V.Pokrovskaya, K.A.Semyonov, Y.İ.Şerbanin və başqaları tərəfindən tədqiq edilmiş, önəmli tövsiyələr verilmişdir.

Azərbaycanda xarici-iqtisadi əlaqələrin formalaşması və inkişaf etdirilməsinin müxtəlif aspektləri: Z.Ə.Səmədzadə, A.K.Ələsgərov, Ə.X.Nuriyev, Ş.M.Muradov, İ.H.Aliyev, M.C.Ataqişiyev, Ş.Ə.Axundov, Ş.Q.Hacıyev, A.A.Şəkəraliyev, R.T.Həsənov, Ş.S.Qafarov, Q.B.Rüstəmbəyov, Q.S.Süleymanov, F.Ə.Qəmbərov, T.N.Əliyev, R.K.İsgəndərov, Ş.T.Əliyev, C.H.Kərimov, D.Ə.Vəliyev, C.Ə.Gənciyev, Y.V.Əlibəyov və başqaları tərəfindən tədqiq olunmuş, sanballı məqalələr, monoqrafiyalar yazılmışdır.

Azərbaycanın ayrı-ayrı xarici ölkələrlə, iqtisadi birliklərlə ticarət əlaqələrinin inkişaf etdirilməsi son illər bir sıra beynəlxalq və respublika əhəmiyyətli elmi-praktiki konfranslarda müzakirə edilmiş, müvafiq prioritetlər müəyyən olunmuş, xarici-iqtisadi fəaliyyətin strategiyası və onun problemlərinin ölkələrarası həlli istiqamətində bir sıra namizədlik və doktorluq dissertasiyaları müdafiə edilmiş, çoxsaylı tövsiyələr verilmiş, modellər işlənilmişdir.

Aparılan elmi-tədqiqat işlərinin, yazılmış mono-qrafiya və məqalələrin əhəmiyyətini yüksək qiymətlən-dirməklə yanaşı qeyd

etmək lazımdır ki, Azərbaycan-Kanada iqtisadi-ticarət əməkdaşlığının inkişaf etdirilməsi, o cümlədən idxal-ixrac potensialının artırılması, onların strukturunun təkmilləşdirilməsi, qeyri-neft sektoruna investisiya qoyuluşu imkanlarının genişləndirilməsi istiqamətində kompleks yanaşmaya əsaslanan tədqiqatın aparılmasına zərurət yaranmışdır.

Tədqiqatın məqsədi və vəzifələri. Dissertasiya işinin məqsədi beynəlxalq integrasiya prosesinin dərinləşdiyi şəraitdə Azərbaycanın Kanada ilə iqtisadi-ticarət əməkdaşlığının mövcud vəziyyətini kompleks şəkildə təhlil edib qiymətləndirmək, müvafiq ehtiyat imkanlarını aşkar etmək, onlardan səmərəli istifadə üzrə elmi cəhətdən əsaslandırılmış təklif və tövsiyələr işləyib hazırlamaqdan ibarətdir.

Həmin məqsədə nail olmaq üçün tədqiqat işində aşağıdakı vəzifələr qarşıya qoyulmuş və məntiqi ardıcılıqla araşdırılmışdır:

- Azərbaycanın və xarici ölkə alimlərinin problemə dair əsərlərinin öyrənilib ümumiləşdirilməsi əsasında xarici-iqtisadi əməliyyatların idarə edilməsinin metodoloji aspektlərini, planlaşdırılmasının xüsusiyyətlərini tədqiq etmək;
- Xarici ticarətin tənzimlənməsi üzrə beynəlxalq təcrübəni öyrənilib ümumiləşdirmək və onlardan Azərbaycan reallığında istifadənin mümkünlüyünü aşkar etmək;
- Azərbaycan-Kanada iqtisadi münasibətlərinin mövcud vəziyyətini çoxillik statistik məlumatlar əsasında təhlil edib qiymətləndirmək və müvafiq ehtiyat imkanlarını aşkara çıxarmaq;
- Kanada iqtisadiyyatının və xarici ticarətinin xarakterik xüsusiyyətlərini müəyyən etmək;
- İki ölkə arasında idxal-ixrac əməliyyatlarının iqtisadi və sosial sahələrdə müştərək fəaliyyətin təşkilini təhlil etmək;
- Ölkələrarası iqtisadi əməkdaşlığın prioritet sferalarını müəyyən etmək;

- İqtisadi-ticarət münasibətləri mexanizminin təkmilləşdirilməsi və bütövlükdə ikitərəfli əməkdaşlığın genişləndirilməsi üzrə təklif və tövsiyələr işləyib hazırlamaq.

Tədqiqatın obyektı – Azərbaycan-Kanada iqtisadi-ticarət əməkdaşlığının mövcud vəziyyətidir.

Tədqiqatın predmeti. Azərbaycanın Kanada ilə xarici-iqtisadi əlaqələrinin təşkili, idarə edilməsi və inkişafının başlıca istiqamətləridir.

Tədqiqatın nəzəri-metodoloji əsasları klassiklərin və müasir iqtisadçı-alimlərin iqtisadi nəzəriyyə, XİF-in təşkili üzrə tədqiqatların nəticələri, Azərbaycan Respublikasının Qanunları, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərman və sərəncamları, Nazirlər Kabinetinin qərarları, Azərbaycanla Kanada arasında sazişlər, mövzuya dair müvafiq dövlət proqramları təşkil edir.

Tədqiqat prosesində statistik qruplaşdırma, müqayisəli iqtisadi təhlil, sistemli yanaşma üsullarından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın informasiya bazasını – Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin, İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyinin, Kanadanın Statistika Agentliyinin, Maliyyə Nazirliyinin, Beynəlxalq Ticarət Palatasının, Beynəlxalq Valyuta Fondunun, Azərbaycan-Kanada xarici və müştərək müəssisələrin ilkin uçot və hesabat sənədlərinin məlumatları təşkil etmişdir. Bununla yanaşı, Kanada iqtisadiyyatı haqqında internet saytlarında yerləşdirilən məlumatlardan da geniş istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın elmi yeniliyi aşağıdakılardan ibarətdir:

- İlk dəfə olaraq Azərbaycanın xarici-iqtisadi münasibətlər sistemi çərçivəsində Azərbaycan-Kanada iqtisadi ticarət əlaqələrinin qiymətləndirilməsinə kompleks yanaşılmışdır;
- Xarici-iqtisadi fəaliyyətin təşkili və idarə edilməsinin nəzəri-metodoloji əsasları araşdırılmış və bu sahədə mövcud nəzəri yanaşmalar sistemləşdirilmişdir;

- Xarici-iqtisadi əməliyyatların planlaşdırılması və proqnozlaşdırılmasının xüsusiyyətləri, əlamətləri və sistem göstəriciləri müəyyən edilmişdir;
- Xarici-iqtisadi siyasətin prioritet istiqamətləri və onların həyata keçirilməsi mərhələlərinin prinsipial sxemi işlənilmişdir;
- Azərbaycan-Kanada iqtisadi-ticarət əməkdaşlığının hüquqi tənzimlənməsinin mexanizminin prinsipial sxemi işlənilmiş, əməkdaşlığın prioritet sferaları müəyyən olunmuşdur;
- Dövlətlərarası ikitərəfli iqtisadi əməkdaşlıq mexanizminin tərkibi və quruluşu, inkişaf amilləri nəzərə alınmaqla başlıca istiqamətlərini özündə əks etdirən yeni sxemlər işlənilmişdir
- Azərbaycanın XİF üzrə Milli Fəaliyyət Planını təkmil strukturu verilmişdir.

Tədqiqat işinin təcrübi əhəmiyyəti. Dissertasiya işinin əsas müddəaları, alınmış nəticələr, irəli sürülən təklif və tövsiyələr Azərbaycanın idxal-ixrac strategiyasının beynəlxalq layihələrin icrası prosesində, regionların sosial-iqtisadi inkişafı və iqtisadi fəaliyyət sahələrinin innovasiya və diversifikasiya fəaliyyətinin genişləndirilməsi üzrə dövlət proqramlarının həyata keçirilməsində, məqsədli investisiya layihələrinin işlənilməsində, müştərək müəssisələrin təşkili və idarə edilməsində, onların strukturunun təkmilləşdirilməsində, ölkələrarası iqtisadi əlaqələrin tənzimlənməsində, eləcə də müvafiq elmi tədqiqatlarda, ali məktəblərdə «Beynəlxalq İqtisadi Münasibətlər», «Dünya iqtisadiyyatı», «XİF-in idarə edilməsi» fənlərinin tədrisində istifadə oluna bilər.

Tədqiqatın aprobasiyası və nəticələrin tətbiqi. Tədqiqat işinin ayn-ayn müddəaları, işlənilib hazırlanan təklif və tövsiyələr «Azərbaycanda yüksək texnologiyaların texniki-iqtisadi problemləri» mövzusunda keçirilən Respublika Elmi konfransın materiallarında (Bakı-2013), eləcə də AAK-ın tövsiyə etdiyi elmi jurnallarda çap olunmuşdur. Tədqiqatın nəticələri üzrə

ümumiləşdirilmiş məqalə Ukraynanın «EKOHOMICT» jurnalında (Kiyev, 2014) nəşr edilmişdir.

Dissertasiya işi Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universitetinin «Maşınqayırma sənayesinin iqtisadiyyatı və menecment» kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Dissertasiyanın quruluşu və həcmi. Dissertasiya işi girişdən, üç fəsildən, nəticə və təkliflərdən, istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarət olmaqla 158 səhifə həcmindədir, işdə 21 şəkil, 22 cədvəl verilmişdir.

DISSERTASIYA İŞİNİN QISA MƏZMUNU

1. İlk dəfə olaraq Azərbaycanın xarici-iqtisadi münasibətlər sistemi çərçivəsində Azərbaycan-Kanada iqtisadi ticarət əlaqələrinin qiymətləndirilməsinə kompleks yanaşılmışdır.

2. Xarici-iqtisadi fəaliyyətin təşkili və idarə edilməsinin nəzəri-metodoloji əsasları araşdırılmış və bu sahədə mövcud nəzəri yanaşmalar sistemləşdirilmişdir.

Son 10 ildə Azərbaycanda baş verən müxtəlif yönümlü kəmiyyət və keyfiyyət dəyişiklikləri nəticəsində o, beynəlxalq sosial-iqtisadi münasibətlərdə ciddi nəticələrə nail olmuşdur. Ölkədə iqtisadi artımın əsasını XİF təşkil edir ki, onun da növləri, formaları və iştirakçılarının sayının artması və fəaliyyətinin genişləndirilməsi aşkar müşahidə edilir. Bütün bunların elmi bazası isə – beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin (BİM) nəzəriyyəsinə söykənir. Xarici-iqtisadi fəaliyyətin formalaşması özünün tarixi inkişaf yolunu keçmişdir. Klassik siyasi iqtisad məktəbinin görkəmli nümayəndələri: A.Smit, D.Rikardo XVIII əsrin sonu və XIX əsrin əvvəllərində XİF-in ölkənin gələcək inkişafı üçün zəruri amil rolunu qeyd etmişlər. BİM-in iqtisadi əsasının öyrənilməsində Xekşer Olin, Pozner, Porter, C.S.Mill, V.Leontyev və başqalarının təlimlərində də böyük rolu olmuşdur

Müasir şəraitdə XİF-in idarə edilməsinin elmi əsaslarının mövcud sistemlərin formalaşmasının qanunauyğunluqları, prinsipləri, funksiyaları, forma və metodların təşkilinin qlobal, makro, mikro və regional səviyyələrdə öyrənilməsinə ön plana çəkmişdir. XİF-in idarə edilməsinin fundamental prinsipləri də formalaşdırılmışdır. Lakin həmin ümumi prinsiplər nəzərə alınmaqla ölkəmizin milli maraqlarına söykənən xarici-iqtisadi siyasətinin perspektiv inkişafı özündə əks etdirən başlıca prinsipləri müəyyən edilməlidir.

İşdə XİF-in dövlət tənzimlənməsinin əsas funksiyaları, növləri, formaları və metodlarının məzmununu özündə əks etdirən cədvəl və sxemlər işlənilmiş, Azərbaycanda onların tətbiqinin vəziyyəti qiymətləndirilmiş, səmərəli istifadə yolları göstərilmişdir.

3. Xarici-iqtisadi əməliyyatlarının planlaşdırılması və proqnozlaşdırılmasının xüsusiyyətləri, əlamətləri və sistem göstəriciləri müəyyən edilmişdir.

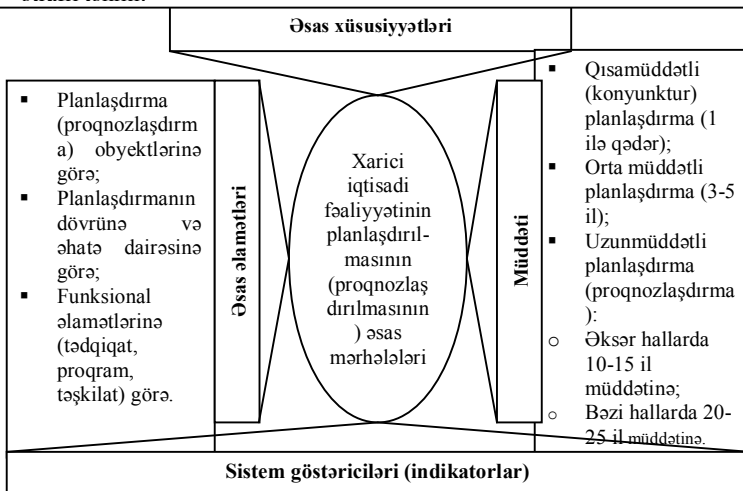
«Azərbaycan-2020: gələcəyə baxış» İnkişaf Konsepsiyasının müddəalarına uyğun olaraq, 2020-ci ilədək iqtisadi və siyasi cəhətdən inkişaf etmiş, rəqabət qabiliyyətli və «yüksək gəlirli ölkələr» qrupuna daxil olacaqdır. Bu məqsədə çatmaq üçün innovativ və ixrac yönümlü iqtisadiyyata transformasiya olunması istiqamətində səylərin artırılması qarşıda duran başlıca strateji vəzifələrdəndir. Həmin vəzifələrin uğurlu icrası üçün XIƏ üzrə elmi cəhətdən əsaslandırılmış strateji planın və proqnozun işlənilməsinə zəruri ehtiyac duyulur. Bunun üçün ilk növbədə qloballaşma prosesinin ziddiyyətləri və dünya iqtisadiyyatının xüsusiyyətləri nəzərə alınmalıdır. Həmin xüsusiyyətlərin kontekstində Azərbaycan iqtisadiyyatının dünya iqtisadi sistemində yerini müəyyənləşdirərkən, cari əsrin başlanğıcından əyani şəkildə meydana çıxan aşağıdakı yeni qlobal çağırışları və meyilləri mütləq nəzərə almaq lazımdır: demoqrafik meyillərin qütbləşməsi; qlobal enerji və ekoloji böhranlar; texnoloji çevrilişlər və onların nəticələri; iqtisadi stratifikasiya (ölkələrin və

sivilizasiyaların inkişafının və gəlirlərinin səviyyələri arasında kəsilmə və qırılma; varlıqlar və kasıbların mövcudluğu və s.); elm, təhsil və İKT sferasının sürətli inkişafı; hərbiləşmə və müharibənin təsiri.

Bütün bunları nəzərə almaq üçün XIƏ-nin planlaşdırılması nəzəri-metodoloji bazaya söykənməlidir. Tədqiq edilən problemə həsr edilmiş mövcud ədəbiyyatların öyrənilib ümumiləşdirilməsi əsasında XIƏ-nin planlaşdırılması və proqnozlaşdırılmasının əsas xüsusiyyətləri, əlamətləri, müddəti və göstəricilər sistemi, Azərbaycan reallıqları və ölkənin beynəlxalq miqyasda mövcud durumunun vəziyyəti və strateji inkişaf meylləri nəzərə alınaraq, araşdırılmış və vahid sxem şəklində formalaşdırılmışdır ki, o da mövcud yanaşmalardan öz metodiki bazasına və məzmununa görə əsaslı şəkildə fərqlənir (şəkil 1). Əlbəttə, sxemdə göstərilən xüsusiyyətlər, əlamətlər və müddətlər öz əksini işlənilməsi zəruri olan «Azərbaycan Respublikasının 2020-ci ilədək xarici-iqtisadi strategiyası»nda tapmalıdır. Belə bir xüsusi strategiyanın işlənilməsinin vacibliyi onunla əlaqədardır ki, 2004-2014-cü illər ərzində Azərbaycanın XIƏ-də əvvəlki illərə nisbətən, keyfiyyətə yeni şərait yaranmışdır. Bu, bir tərəfdən dünya iqtisadiyyatında baş verən dəyişikliklə əlaqədar olmuş, digər tərəfdən – ölkəmizin XIƏ-ri genişlənmiş, eləcə də ölkə iqtisadiyyatının innovativ inkişaf yoluna qədəm qoymasının zəruriliyi ön plana çəkilmişdir.

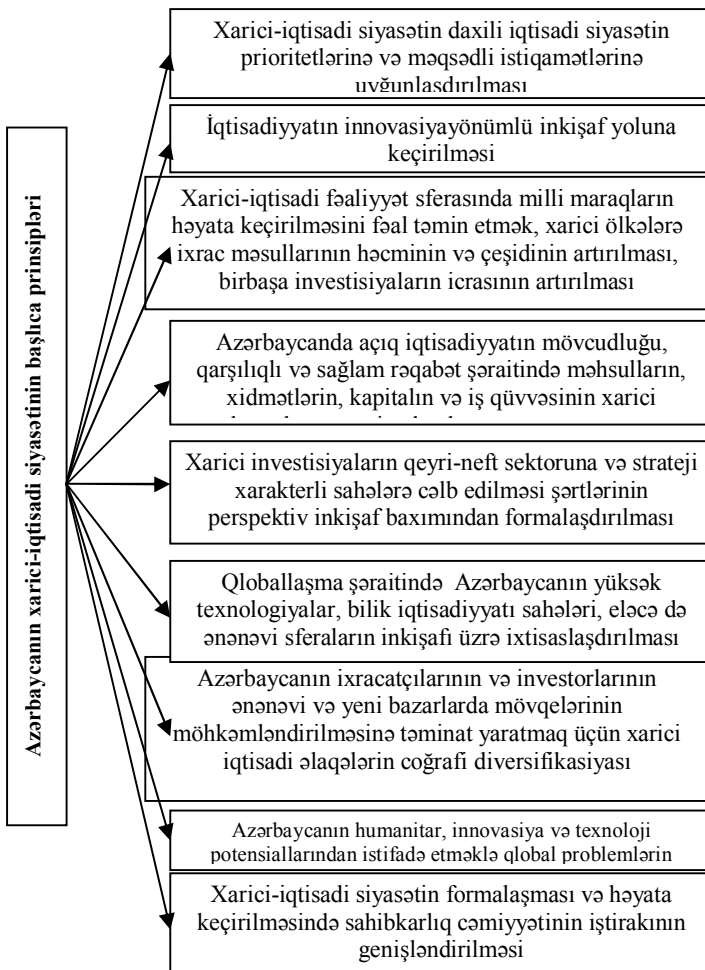
Adı çəkilən strategiyanın işlənilməsi Azərbaycanın xarici-iqtisadi siyasətinin başlıca prinsiplərini, əlamətlərini və əsas prioritetlərinin müəyyən edilməsində mühüm rol oynayacaqdır. İşdə onların məzmunu açıqlanmışdır. Ölkənin XİF-in mövcud vəziyyəti, keyfiyyəti və quruluşunun təkmilləşdirilməsi baxımından aşağıdakı prinsiplərə üstünlük verilməsi vacibdir (şəkil 2).

- Dünya iqtisadiyyatında baş verən çevikliyi və dəyişikliyi əvvəlcədən duymaq;
- Dünya bazarında daimi mürəkkəlləşmədə olan prosesləri, konyunktur dəyişikliyi qabaqcadan müəyyən etmək;
- Planların (proqnozların) işlənməsində əvvəllər təşəkkül tapmış meyllərin ətraflı təhlili.

- Məhsulların (işin, xidmətin) xarici ticarət dövriyyəsi:
 - MDB ölkələri üzrə;
 - uzaq xarici ölkələr üzrə;
 - əməkdaşlıq edən ölkə qrupları üzrə;
 - qitələr üzrə.
- Xarici ticarət dövriyyəsinin kvotası (ÜDM-in tərkibindəki xüsusi çəkisi);
- Adambaşına düşən xarici ticarət dövriyyəsinin məbləği;
- İxracın ÜDM-dəki xüsusi çəkisi;
- Əsas növ məhsullar (xidmətlər) üzrə idxal və ixracın strukturu;
- İstehsal strukturunda ixracın xüsusi çəkisi;
- Məhsulların (xidmətlərin) istehlak strukturunda idxalın xüsusi çəkisi;
- Əsas məhsul və xidmətlər üzrə idxal və ixracın orta qiymətlərinin indeksi;
- Xarici ticarət saldosu;
- İdxal və ixrac edilən məhsulların sayı;
- Xarici ticarət dövriyyəsində idxal və ixracın xüsusi çəkisi;
- Xarici ticarət dövriyyəsinə (idxal, ixrac) cəlb edilən ölkələrin sayı;
- İxracın idxalı ötmə əmsalı;
- İdxalın ixracı ötmə əmsalı;
- Xarici iqtisadi əlaqələrin nəticələrini xarakterizə edən tədiyyə balansları;
- Valyuta kurslarının proqnozu və valyutaların alıcılıq qabiliyyəti;
- İqtisadiyyata yönəldilən xarici investisiyaların məbləği.

Şəkil 1.

Şəkil 2. Perspektiv dövr üçün Azərbaycanda xarici-iqtisadi siyasətin başlıca prinsiplərinin məzmunu

Həmin prinsiplərin icrası kontekstində Azərbaycanın XİF-in inkişafının uzunmüddətli dövr üçün plan və proqnozlarını layihələndirərkən aşağıdakı amilləri və dünya iqtisadiyyatının tələtömlərinin ölkə iqtisadiyyatına təsiri nəzərə alınmalıdır:

- dünya ticarət dövriyyəsinin yüksək artım tempi;

- dünya əhalisinin yüksək artım tempi;
- inkişaf etmiş ölkələrdə 6-cı texnoloji sistemə keçidin genişləndiyi şərt;
- 4-5-ci texnoloji sistemlərin yayılmasında və 6-cı texnoloji sistemin mənimsənilməsində Azərbaycanın geridə qalması;
- Azərbaycanın XTD-də ölkələrinin payının azalması meylləri;
- Azərbaycanın emal sənayesi müəssisələrinin innovasiya aktivliyinin və ixrac potensialının aşağı olması.

4. Xarici-iqtisadi siyasətin prioritet istiqamətləri və onların həyata keçirilməsi mərhələlərinin prinsipial sxemi işlənilmişdir.

Tövsiyə edilən prinsipləri və amilləri nəzərə alaraq, xarici-iqtisadi siyasətin strateji məqsədinə çatmaq aşağıdakı prioritet istiqamətlərin icrası kontekstində səmərəli olacaqdır (şəkil 3).

İşdə həmin prioritet istiqamətlərin məzmunu şərh olunmuşdur. Bizim fikrimizcə XIƏ-nin planlaşdırılması (proqnozlaşdırılması) aşağıdakı dörd əsas mərhələni əhatə etməlidir:

I mərhələ – Beynəlxalq ticarət sövdələşməsinin (sazişinin) hazırlanması;

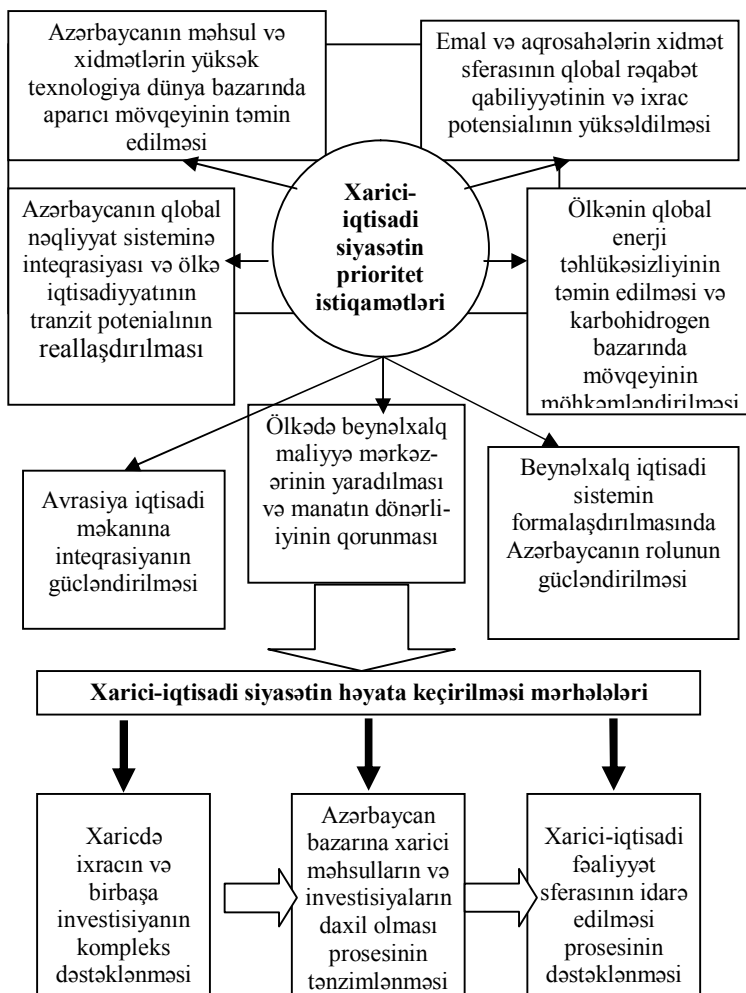
II mərhələ – Xarici bazarın seçilməsi və potensial tərəfdaşların müəyyən edilməsi;

III mərhələ – Sövdələşmə mərhələsi üçün qiymətin təhlili və hesablanması;

IV mərhələ – Xarici tərəfdaşlar üçün kommersiya təkliflərinin hazırlanması.

Həmin mərhələlərin icrası zamanı istifadə ediləcək forma, metod və alətlərin təsnifatı və bütünlükdə mərhələnin məzmunu tərəfimizdən xüsusi yanaşma əsasında tərtib edilmiş, şəkil 4-də öz əksini tapmışdır.

Azərbaycanda XIƏ-nin inkişaf strategiyası uzunmüddətli Dövlət Proqramının qəbul edilməsi ilə uzlaşdırılmalıdır.

Şəkil 3. Xarici-iqtisadi siyasətin prioritet istiqamətləri və onların həyata keçirilməsi mərhələləri

Mərhələlər	Mərhələlərin məzmunu
Beynəlxalq ticarət sövdələşməsinin (sazişinin) hazırlanması	Xarici bazarların seçilməsi
	Üstünlük veriləcək xarici kontragentlərin müəyyən edilməsi və onların fəaliyyətinin təhlil olunması
	Xarici ticarət sövdələşməsi çərçivəsində qiymətin əmələ gəlməsi prinsipləri və firmanın əmtəə nomenklaturası üzrə siyasətin formalaşdırılması və qərarın qəbul edilməsi
	Firmanın əmtəələri üzrə beynəlxalq ticarət əməliyyatlarının həyata keçirilməsi üçün mümkün forma və metodların təhlil edilməsi və üstün variantın seçilməsi
	Kommersiya təklifləri üzrə formaların işlənilməsi və sazişin şərtlərinin hazırlanması
Xarici bazarın seçilməsi və potensial tərəfdaşların müəyyən edilməsi	İdxal-ixrac əməliyyatları prosesində iqtisadi və ticarət-siyasi xarakterli kompleks amillərin nəzərə alınması
	Potensial tərəfdaşların fəaliyyətinin texnoloji, elmi-texniki, təşkilati, iqtisadi və hüquqi aspektlərinin öyrənilməsi və qiymətləndirilməsi
Sövdələşmə mərhələsi üçün qiymətin təhlili və hesablanması	Dünya bazarında cari qiymətlərin təhlil edilməsi və onun əsasında kontrakt qiymətinin səviyyəsinin müəyyən olunması
	Xarici ticarət sövdələşməsi çərçivəsində qiymətin hesablanması
Xarici tərəfdaşlar üçün kommersiya təkliflərinin hazırlanması	Saziş təklifinin (ofert) işgüzar məktub formasında tərtib edilməsi
	Nəzərdə tutulan sövdələşmə üzrə texniki və kommersiya şərtləri nəzərə alınmaqla müvafiq sənədlər toplusunun hazırlanması
	Sazişin bütün ikitərəfli şərtlərini nəzərə alan, ixrac tərəfdaşı tərəfindən imzalanan sazişin layihəsinin hazırlanması

Şəkil 4. Xarici-iqtisadi əməliyyatların planlaşdırılmasının başlıca mərhələləri

Belə Proqramın tammiqyaslı icrası üçün isə aşağıdakı istiqamətlər üzrə alt-proqramların işlənməsi və həyata keçirilməsi lazım olacaqdır:

- Beynəlxalq iqtisadi əməkdaşlıq prosesində XİF-in prioritet istiqamətlərinin həyata keçirilməsi;
- XİF-in dəstəklənməsi üzrə milli sistemin yaradılması;
- XİF-in dövlət tənzimlənməsi sisteminin təkmilləşdirilməsi;
- Gömrük fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi.

Həmin proqramların başlıca vəzifəsi aşağıdakılardan ibarət olmalıdır:

- Milli iqtisadiyyatın innovasiya yönümlü inkişafı və dövlətin beynəlxalq bazarda mövqeyinin qorunub saxlanması üçün beynəlxalq iqtisadi əməkdaşlığının üstünlükləri və imkanlarının səfərbər edilməsi;
- Ölkənin kompaniyalarının beynəlxalq bazarda rəqabət üstünlüyünü təmin etmək üçün XİF-in müvafiq institutlarının sisteminin formalaşması və mexanizminin təkmilləşdirilməsi;
- Gömrük İttifaqı çərçivəsində ölkədə XİF-in dövlət tənzimlənməsi sisteminin təkmilləşdirilməsi;
- XİF üzrə mövcud normativ-hüquqi aktların təkmilləşdirilməsi və yeni aktların qəbul edilməsi.

5. Azərbaycan-Kanada iqtisadi-sosial münasibətlərin mövcud vəziyyəti kompleks şəkildə təhlil edilib qiymətləndirilmiş və çoxsaylı ehtiyat imkanları aşkara çıxarılmış, onlardan səmərəli istifadə edilməsi yolları göstərilmişdir.

Bu məqsədlə ilk növbədə Kanada iqtisadiyyatının mövcud modeli ilə bu ölkənin xarici ticarətinin xarakterik xüsusiyyətləri, dünyada baş verən iqtisadi və maliyyə böhranından çıxmaq üçün hökumətin irəli sürdüyü «İqtisadi sferada fəaliyyət planı» adı altında təqdim və icra etdiyi proqramın mahiyyəti açıqlanmış, həmin təcrübədən Azərbaycanda istifadənin mümkünüyü əsaslandırılmışdır.

İşdə Azərbaycanın idxal-ixrac əməliyyatlarının təşkilinin mövcud vəziyyəti, onun həcmi və strukturunun dünya ölkələri, qitələri, ölkə qrupları, eləcə də Azərbaycan-Kanada əlaqələri kontekstində təhlil edilib qiymətləndirilmişdir.

ARDSK-nin məlumatlarına görə 1995-2013-cü illər ərzində Azərbaycanla Kanada arasında xarici ticarət dövriyyəsinin həcmi 2 dəfə artsa da, ayrı-ayrı illərdə həmin göstərici sinusoidal xətlə dəyişmişdir (cədvəl 1). Belə ki, ticarət dövriyyəsinin ən yüksək həddi 2009-cu il üçün xarakterik olmuşdur. Bu il ərzində iki ölkə arasında həmin dövriyyənin məbləği 596,6 mlyn.ABŞ dolları təşkil etmişdir ki, onun da 587,5 mlyn.doll. və yaxud 98,5%-ini ixrac təşkil etmişdir. Lakin 2013-cü ildə müxtəlif obyektiv və subyektiv səbəblərdən iki ölkə arasında ticarət dövriyyəsinin həcmi 64,5% azalaraq – 14596 min doll. təşkil etmişdir ki, onun da 99,3%-ni idxal məhsulları olmuşdur.

Aparılan hesablamalar göstərir ki, 2000-2013-cü illərdə Azərbaycanla Kanada arasında xarici ticarət əlaqələrini xarakterizə edən göstəricilər azalan xətlə dəyişmişdir (Cədvəl 2).

İşdə iki ölkə arasında iqtisadi və sosial sahələrdə müştərək fəaliyyətin təşkili ətraflı təhlil edilmiş, Kanada firmalarını Azərbaycanda təmsil edən xarici və müştərək müəssisələrin işini xarakterizə edən göstəricilərin səviyyəsi qiymətləndirilmişdir.

ARDSK-nin məlumatlarına görə, son 11 ildə ölkəmizdə Kanadanı təmsil edən X və MM-lərin sayı 3 dəfə azalmışdır. Əgər 2003-cü ildə respublikamızın ərazisində həmin ölkəni təmsil edən 6 müəssisə, 2004-cü ildə isə – 7 müəssisə fəaliyyət göstərmirdisə, 2013-cü ildə onların sayı 2 vahidə enmiş, əhatə dairəsi isə – darlaşmışdır. İlk növbədə sənaye və tikinti təyinatlı müəssisələrin sayı nisbi sabit qalsa da, qalan digər müəssisələr ticarət, xidmət və təhsil sistemlərində fəaliyyətini davam etdirmiş, lakin onların sayı da kəskin azalmışdır.

Nəticədə, 2003-2010-cu illərdə X və MM-lər tərəfindən istehsal edilən məhsulun və göstərilən xidmətin həcmi – 22,8 dəfə azalaraq – 34,5 min manat enmişdir.

Cədvəl 1.

Azərbaycanla Kanada arasında xarici ticarət dövriyyəsinin
quruluşu
(min ABŞ dolları)

<i>İllər</i>	<i>Ticarət dövriyyəsi</i>	<i>O cümlədən</i>		<i>Xüsusi çəkisi (%-lə)</i>	
		<i>idxal</i>	<i>ixrac</i>	<i>idxal</i>	<i>ixrac</i>
1995	733,3	733,3	-	0,11	-
1996	212,3	212,3	-	0,02	-
1997	603,3	603,3	-	0,08	-
1998	5002,1	3745,8	1256,3	0,35	0,21
1999	3259,6	2855,0	404,6	0,30	0,0
2000	4445,6	3883,6	562,0	0,0	0,0
2001	2131,0	1584,3	546,7	0,11	0,02
2002	2819,2	2523,9	295,3	0,2	0,01
2003	22454,5	22133,4	321,1	0,8	0,01
2004	15624,5	15386,6	238,0	0,4	0,0
2005	14172,2	13866,3	305,9	0,3	0,0
2006	26391,9	25675,6	716,3	0,5	0,01
2007	23717,8	21454,4	2263,4	0,4	0,04
2008	584424,8	17895,4	566529,4	0,25	1,2
2009	596647,6	9165,3	587482,3	0,15	4,0
2010	332349,7	15281,7	317068,0	0,23	1,5
2011	16742,7	16517,0	225,7	0,17	0,0
2012	41066,0	32583,9	8482,1	0,34	0,0
2013	14596,0	14543,9	52,1	0,14	0,0
*) Azərbaycanın xarici ticarəti. Bakı, «DSK», 2000 – s.12, 18, 24; 2002 – s.12, 19; 2006 – s.10, 16; 2010 – s.12, 18, 24; 2012 – s.15, 20, 25; 2014 – s.14, 20, 25					

Cədvəl 2.

Azərbaycanla-Kanada arasında xarici-ticarət əlaqələrinin
xarakteristikası

<i>Göstəricilər</i>		<i>İllər</i>				
		<i>2000</i>	<i>2010</i>	<i>2011</i>	<i>2012</i>	<i>2013</i>
İdxal edilən məhsulların sayı, ədəd		105	238	279	324	158
İxrac edilən məhsulların sayı, ədəd		44	40	19	25	14
Xüsusi çəkisi (%-lə)	İdxal tərəfdaşları içərisində	0,0	0,23	0,17	0,34	0,0
	İxrac tərəfdaşları içərisində	0,0	1,5	0,0	0,14	0,0
Tutduğu yer	İdxal tərəfdaşları içərisində	50-ci yerdən yuxarı		40-cı yerdən yuxarı	40-cı yerdən yuxarı	50-ci yerdən yuxarı
	İxrac tərəfdaşları içərisində					
*) Cədvəl AR DSK-nın 2000-2014-cü illər üzrə «Xarici ticarət əlaqələri» statistik məcmuələrinin məlumatları əsasında tərtib edilib hesablanmışdır. Bakı, «DSK» 2012, s.573-579; 2014, s 592-599						

Təhlilin əhatə etdiyi dövrdə Kanadanı ölkəmizdə təmsil edən X və MM-lərdə çalışan işçilərin sayı 4,1, məhsul (xidmət) həcmnin 40,4% azalmasına baxmayaraq, işçilərin orta aylıq əmək haqqı 2003-cü ildə 79,1 manat, 2013-cü ildə 413 manata çatmış və yaxud 5,9 dəfə yüksəlmişdir (cədvəl 3).

İşdə Azərbaycanla Kanadanın sosial sahələr üzrə müştərək fəaliyyəti də təhlil edilmiş və bu sahədə çoxsaylı ehtiyat imkanlarının mövcudluğu aşkara çıxarılmış və onlardan səmərəli istifadə yolları göstərilmişdir.

Cədvəl 3.

Azərbaycanda fəaliyyət göstərən Kanada xarici və müştərək müəssisələrin işinin əsas göstəriciləri^{*)}

<i>Göstəricilərin adları</i>	<i>İllər</i>										
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Fəaliyyət gös-tərən müəssisələrin sayı, vahid	6	7	4	4	5	3	2	1	1	2	2
O cümlədən fəaliyyət sahələri üzrə: sənaye və tikinti	1	1	1	1	1	1	-	-	-	1	1
Topdan və pərakəndə ticarət, avtomobillərin, məişət məmulatlarının və şəxsi istifadə əşyalarının təmiri	5	6	3	3	4	2	2	1	1	1	1
Mal və xidmətlərin ƏDV və aksizlər nəzərə alınmadan) buraxılışı, min manatla	786,4	4330	2477	1303	70,3	50,6	46,2	34,5	56,0	537,2	468,5
İşçilərin sayı, nəfər	57	91	72	45	41	47	36	6	8	14	12
Bütün işçilərə hesablanmış illik əmək haqqı fondu, min manat	54,1	117,9	112,3	100,4	104,7	128,1	87,2	10,1	35,8	69,4	666,7
Bir işçinin orta aylıq əmək haqqı, manat	79,1	108	138	186	213	227	202	40,3	573	113,1	463
*)Cədvəl ARDSK-nın 2003-2012-ci illərdə xarici və müştərək müəssisələrin fəaliyyətini əks etdirən statistik məcmuələrin məlumatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilib hesablanmışdır											

6. Azərbaycan-Kanada iqtisadi ticarət əməkdaşlığının hüquqi tənzimlənməsi mexanizminin prinsipial sxemi işlənilmiş, əməkdaşlığın prioritet sferaları müəyyən olunmuşdur.

Tədqiqatın nəticəsi olaraq elə qənaətə gəlmək olar ki, Azərbaycanın Kanada ilə idxal-ixracının strukturu əsaslı şəkildə təkmilləşdirilməli, iki ölkə arasında xarici iqtisadi əlaqələr (XİƏ)

üzrə mövcud strategiyaya yenidən baxılmalı, integrasiyanın dərinləşməsi üçün kompleks xarakterli tədbirlərin icrasına nail olunmalıdır. Bu sahədə potensial genişlənmə imkanlarını qiymətləndirmək üçün fərqli metodoloji yanaşmaya üstünlük verilməlidir. Bu baxımdan Beynəlxalq Ticarət Mərkəzinin (İnternational Trade Center) təklif etdiyi ticarət platformasından istifadə etmək məqsədəuyğun olardı. Deməli, qeyd edilən kontekstdə aşağıdakıların icrasına zərurət yaranmışdır:

- Xarici ticarətin sahə və əmtəə strukturunun diversifikasiyası (bu ən çox Azərbaycan-Kanada ticarət əlaqələri üçün daha xarakterikdir) və Azərbaycanın qeyri-neft sektoruna daxil olan müəssisələrinin beynəlxalq ticarət sistemində iştirak mexanizminin təkmilləşdirilməsi. Bunun üçün müştərək emal müəssisələrinin sayının artırılması, onların innovasiya fəaliyyətinin əsaslı şəkildə yaxşılaşdırılması hesabına ixrac ediləcək məhsulların çeşidinin genişləndirilməsi vacibdir;
- Yüksək texnologiyalara və müasir menecment metodlarına əsaslanan emal məhsullarının istehsalı, onların ixrac həcmində və coğrafiyasının genişləndirilməsi;
- Azərbaycanın regionlarında aqrar kiçik və orta sahibkarların (KOS) innovasiya aktivliyinin yüksəldilməsi üçün Kanada firmalarının təcrübəsindən geniş istifadə olunması;
- KOS-ın XİF-ni tənzimləyən və onlara ucuz maliyyələşdirmə mənbələrinin tapılmasında, yeni kadrların hazırlanmasında məqsədli innovasiya layihələrin işlənilməsi və tətbiqində əməli kömək göstərmək üçün Kanadanın Xarici Ticarət Şirkətlərinin (XTŞ) iş təcrübəsindən Azərbaycanın iqtisadi fəaliyyət sahələrində geniş istifadə olunması;
- İki ölkə arasında XIƏ-nin genişləndirilməsi üçün təkmil diversifikasiya modelinin işlənilməsi və həyata keçirilməsi;
- İdxal və ixracın strukturunun Beynəlxalq Əmək Bölgəsində iştirakı imkanları çərçivəsində təkmilləşdirilməsi.

Bütün bunların reallığa çevrilməsi üçün isə, ilk növbədə, iki ölkə arasında əməkdaşlığın hüquqi tənzimlənmə mexanizmi

formalaşmalıdır. Onun baza hissəsini Azərbaycan Respublikası ilə Kanada arasında strateji tərəfdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında sazişin imzalanması təşkil etməlidir. Bununla yanaşı, iki ölkə arasında İşgüzar Şuranın yaradılması, iqtisadi əməkdaşlıq haqqında normativ-hüquqi aktlar qəbul edilməli, iqtisadi əməkdaşlığın digər sahələr üzrə hüquqi baza formalaşmalıdır. Eyni zamanda iki ölkənin Parlamentləri arasında sıx əlaqənin yaradılması da münasibətlərin müsbət mənada dərinləşməsinə imkan vermiş olacaqdır.

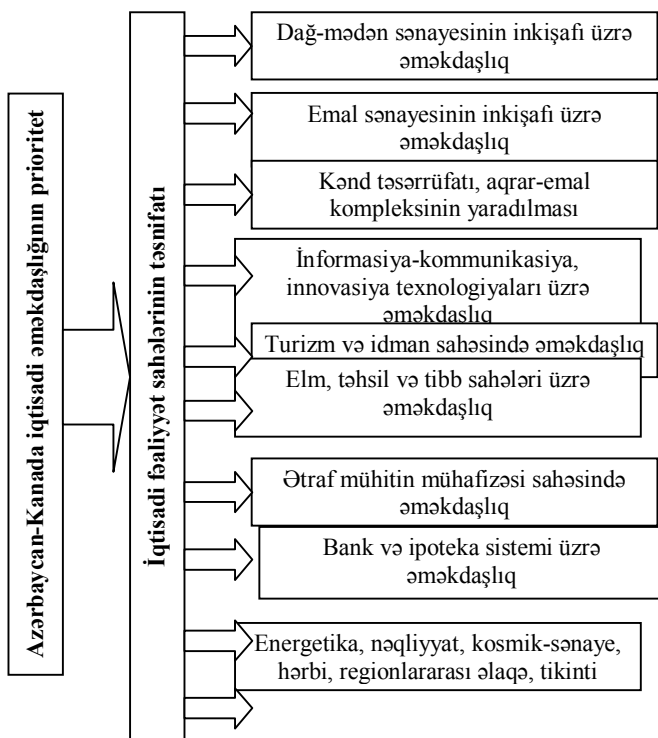
Hesab edirik ki, bu məqsədlə Azərbaycan Hökuməti milli mənafehlərin qorunması və onun uğurla reallaşdırılması üçün öz söylərini ölkə daxilində elmi-texniki və innovativ proseslərin inkişafı üçün əlverişli şəraitin formalaşdırılmasına yönəltməli və bu sahədə də Kanadanın mövcud təcrübəsindən istifadəyə üstünlük verilməlidir.

Formalaşacaq hüquqi baza isə, nəticə etibarı ilə, Azərbaycan-Kanada iqtisadi əməkdaşlığının prioritet sferalarını və fəaliyyət sahələrini müəyyən edərək inkişaf etdirilməsinə təminat yaradacaqdır.

Müqayisəli təhlil göstərir ki, iki ölkə arasında bir çox sahələrdə və istiqamətlərdə əməkdaşlıq üçün geniş imkanlar mövcuddur. Tərəfimizdən həmin prioritet sferaların və fəaliyyət sahələrinin təsnifatı işlənilmişdir (şəkil 5).

İşdə əməkdaşlığın həmin prioritet sferalarının təşkili və alternativ variantları, onların həyata keçirilməsinin sosial-iqtisadi nəticələri açıqlanmışdır.

İki ölkə arasında idxal və ixracın strukturunun təkmilləşdirilməsi, idxalın təsir dairəsindən çıxmaq və ixrac imkanlarını artırmaq üçün Azərbaycan hökuməti öz söylərini innovasiya prosesinin intensivləşdirilməsi, əlverişli şəraitin formalaşmasına yönəltməlidir. Bu məqsədlə yaxın gələcəkdə həyata keçirilməsi məqsəduyğun hesab edilən tədbirlərin təsnifatı verilmişdir.

Şəkil 5. Azərbaycan-Kanada iqtisadi əməkdaşlığının prioritet sferaları

7. Dövlətlərarası ikitərəfli iqtisadi əməkdaşlıq, mexanizminin tərkibi və quruluşu, inkişaf amilləri nəzərə alınmaqla başlıca istiqamətlərini özündə əks etdirən yeni sxemlər işlənilmişdir.

Azərbaycan-Kanada iqtisadi-ticarət əməkdaşlığının mövcud durumu şəraitində hər iki tərəfin maraqlarına xidmət edən elə mexanizm formalaşdırmaq lazımdır ki, onların potensial imkanlarından maksimum dərəcədə səmərəli istifadə edilsin. Bu münasibətlər təkcə ticarət baxımından deyil, həm də qarşılıqlı əməkdaşlığın bütün sahələrini: investisiya, istehsal, elmi-texniki,

innovasiya – nəzərə alınmalıdır. Aparılan sistemli təhlil nəticəsində birmənalı şəkildə belə qənaətə gəlmək olar ki, iki ölkə arasında iqtisadi-ticarət əməkdaşlığının müasir mərhələsində əsas problemlər aşağıdakılardır:

- Azərbaycan tərəfindən Kanadaya şamil edilən ixracın strukturunun qeyri-təkmil olması və əsasən xammal formasında enerji daşıyıcılarına istiqamətlənməsi.
- Azərbaycan-Kanada arasında investisiya sahəsində əməkdaşlığın qeyri-qənaətbəxş olması.
- İki ölkə arasında balanslaşmayan iqtisadi-ticarət əlaqələrinin mövcudluğu.

Sadalanan həmin mövcud problemlər Azərbaycanla Kanada arasında iqtisadi-ticarət əlaqələrinin təkmilləşdirilməsi üzrə kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsini və dövlətlərarası əməkdaşlığı tənzimləyən iqtisadi mexanizmin formalaşmasını zəruri edir.

Fikrimizcə, həyata keçiriləcək kompleks tədbirləri aşağıdakı kimi təsnifləşdirmək olar:

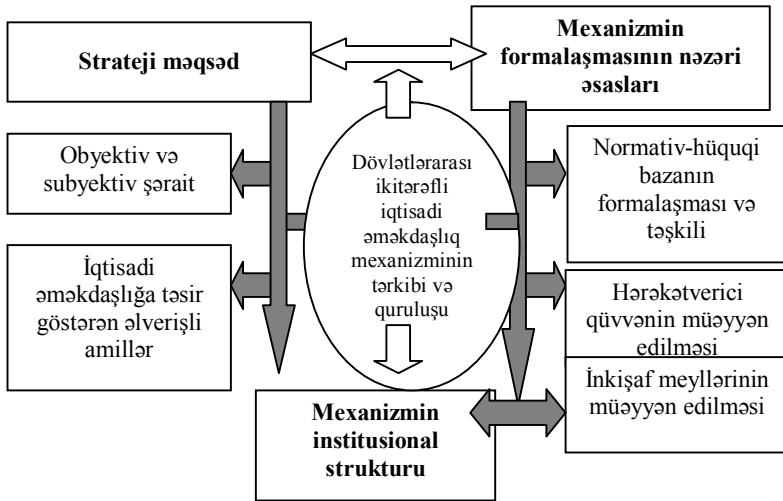
1. Kanada bazarlarına xam neft və neft məhsullarının ixracı mövqeyinin saxlanması və energetika sahəsində əməkdaşlığın genişləndirilməsi.

2. Azərbaycandan Kanadaya ixrac edilən məhsulların strukturunun təkmilləşdirilməsi.

3. Azərbaycan-Kanada müştərək investisiya və innovasiya layihələrinin həyata keçirilməsi.

Dövlətlərarası iqtisadi-ticarət əməkdaşlığı üzrə mexanizmin formalaşması onun müəyyən elementlərinin üzərində qurulur. Odur ki, həmin əməkdaşlığın mexanizmini şərh edərkən, konseptual yanaşmaya əsaslanmaq lazımdır. Belə mexanizmi formalaşdırmaq üçün ilk növbədə strateji məqsəd müəyyən edilməli, mexanizmin nəzəri əsasları və institusional strukturu dəqiqləşdirilməlidir. Yalnız bundan sonra obyektiv və subyektiv şəraitə qiymət verilməli, əməkdaşlığa təsir göstərə bilən amillər fərqləndirilməli, lazımi normativ-hüquqi baza formalaşdırılmalı,

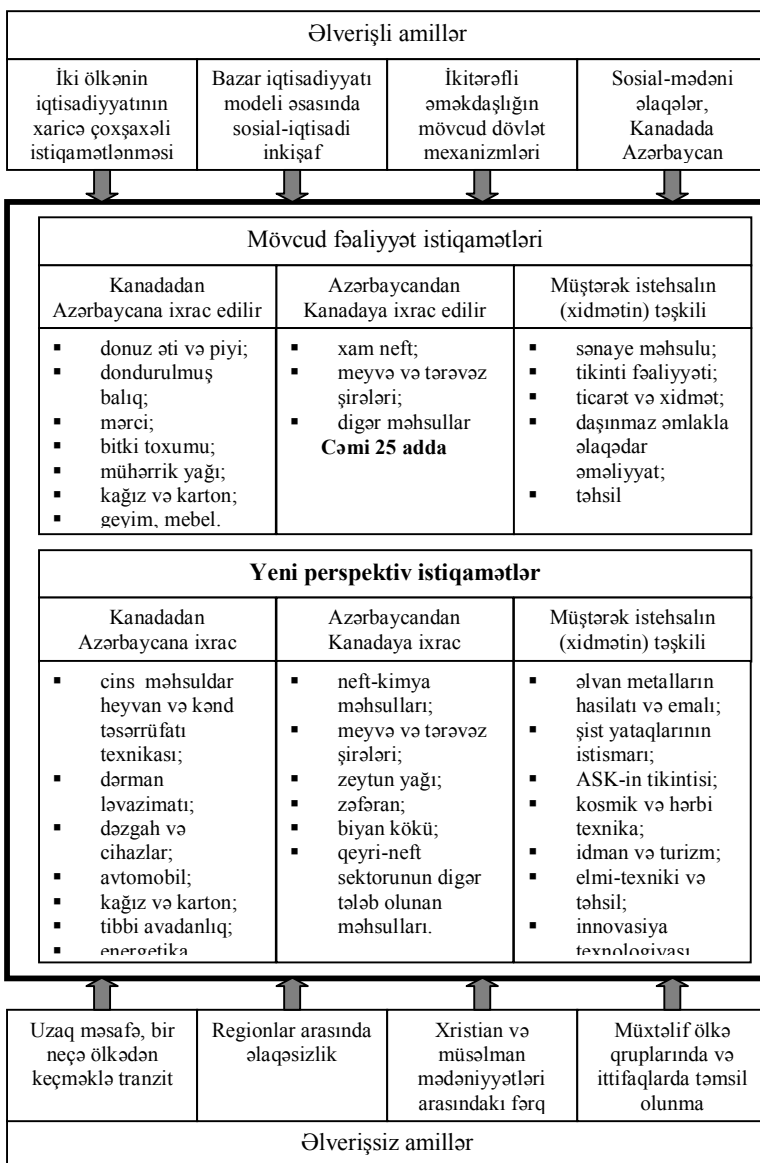
mexanizmin işlək olması üçün hərəkətverici qüvvə seçilməli və bütün bunların əsasında inkişaf meylləri müəyyən edilməlidir (şəkil 6).

Şəkil 6. Azərbaycan-Kanada iqtisadi əməkdaşlıq mexanizminin formalaşmasına konseptual yanaşma

Tədqiqatın nəticəsi olaraq Azərbaycan-Kanada iqtisadi-ticarət əməkdaşlığının strateji məqsədi kimi: xarici-iqtisadi və istehsal potensialının artırılması, Azərbaycanın və onun sənaye sahələrinin rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi və beynəlxalq iqtisadi sistemə sürətlə inteqrasiya olunması imkanlarının genişləndirilməsi məsələləri çıxış etməlidir.

İşdə iki ölkə arasında iqtisadi ticarət əlaqələrinin gələcək inkişafını şərtləşdirən obyektiv və subyektiv şəraitin təsnifatı verilmiş, onların genişləndirilməsinin perspektiv istiqamətləri müəyyən olunmuşdur (şəkil 7).

Şəkil 7. Azərbaycan-Kanada iqtisadi əməkdaşlığının, inkişaf amilləri nəzərə alınmaqla, başlıca istiqamətləri

8. Azərbaycanın XİF üzrə Milli Fəaliyyət Planının təkmil strukturu verilmişdir.

Kanadanın mövcud təcrübəsinə əsaslanaraq, Azərbaycanın XİF üzrə Milli Fəaliyyət Planını aşağıdakı strukturda qurulması məqsəduyğun olardı:

1. XİF-in inkişafına yönəldilən mövcud normativ-hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi və yeni normativ aktların qəbul edilməsi.
2. Azərbaycanın qeyri-neft sektorunda məhsul və xidmətlərin ixrac həcmnin artırılması və strukturunun təkmilləşdirilməsi üçün məqsədli investisiya-innovasiya layihələrinin işlənilməsi və həyata keçirilməsi tədbirləri.
3. Kanada şirkətləri də nəzərə alınmaqla qeyri-neft sektoruna xarici investorların cəlb edilməsi.
4. Xarici-iqtisadi fəaliyyət iştirakçılarının xarici bazarlar haqqında informasiya bazasının yaxşılaşdırılması tədbirləri.
5. Kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinə maliyyə dəstəyinin göstərilməsi və onların beynəlxalq sərgi-yarmarkalarda iştirakının təmin edilməsi.
6. Xaricdə yaşayan həmvətənlərimizlə əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi üzrə tədbirlər.
7. Azərbaycanın ərazisində və sərhədyanı bölgələrində Azad Ticarət Zonalarının yaradılması tədbirləri.
8. Azərbaycanın regionlarında emal təyinatlı müştərək müəssisələrin yaradılması tədbirləri.
9. Regionlarda fəaliyyət göstərən təsərrüfat subyektlərinə XİF üzrə metodiki və məsləhət köməyi göstərilməsi istiqamətində tədbirlər.
10. XİF sahələri üçün yerli və xarici Universitetlərdə bakalavr, magistr və mühəndis ixtisasları üzrə kadrların hazırlanması tədbirləri.
11. Yaxın və uzaq xarici ölkələrlə elmi-texniki və mədəni əməkdaşlıq tədbirləri.
12. Xarici ölkələrdə Azərbaycanın ticarət və mədəniyyət mərkəzlərinin yaradılması və inkişaf etdirilməsi tədbirləri.

Tədqiqatın əsas məzmunu müəllifin çap edilmiş aşağıdakı elmi əsərlərində öz əksini tapmışdır:

1. Məlikova F.P. Azərbaycan-Kanada xarici ticarət əlaqələrinin genişləndirilməsi yolları. //AMEA-nın Xəbərləri (İqtisadiyyat seriyası) № 3, Bakı, «Elm», 2012, s. 239-242
2. Məlikova F.P. Kanadanın beynəlxalq iqtisadi sistemdə yeri və rolu. //AMEA-nın Xəbərləri (İqtisadiyyat seriyası) № 3, Bakı, «Elm», 2013, s. 208-210
3. Məlikova F.P. Müasir texnologiyaların tətbiqi əsasında Azərbaycan-Kanada iqtisadi əlaqələrinin genişləndirilməsi. «Azərbaycanda yüksək texnologiyaların texniki-iqtisadi problemləri» mövzusunda Respublika Elmi Konfransının materialları. Bakı, AzTU, 2013, s. 74-77
4. Məlikova F.P. Azərbaycan-Kanada xarici və müştərək müəssisələrin fəaliyyətinin tədqiqi. //AMEA-ın İqtisadiyyat İnstitutu, Bakı, «Elm», 2014, s. 204-207
5. Меликова Ф.П. Состояние и перспективы развития внешнеторговых связей Азербайджана и Канады. //Украинский журнал «ЕКОНОМІСТ», № 5, Киев, 2014, с. 75-77
6. Məlikova F.P. Azərbaycan-Kanada iqtisadi əməkdaşlığının prioritetlərinin müəyyən edilməsi. Əmək və sosial münasibətlər Elmi-praktiki jurnalı, № 1(3), Bakı, 2015. – S.124-129.
7. Məlikova F.P. Azərbaycan-Kanada iqtisadi ticarət münasibətləri üzrə mövcud mexanizmin təkmilləşdirilməsi. “Kooperasiya” Elmi-praktiki jurnal, № 2, Bakı, 2015. –S.192-197

Фозия Парвиз кызы Меликова
Исследование торгово-экономического сотрудничества
Азербайджана и Канады
РЕЗЮМЕ

Диссертация состоит из введения, трех глав, выводов и рекомендаций, а также списка использованной литературы.

Во введении отражена актуальность исследования, сущность поставленных в диссертационной работе проблем, цели и задачи исследования, его основные положения, научные основы полученных результатов исследования, а также пути их практического применения.

В первой главе «Теоретико-методологические аспекты организации и управления внешнеэкономической деятельности» на основе изучения и обобщения отечественной и зарубежной литературы исследованы методологические аспекты управления ВЭД, обобщен зарубежный опыт по ее регулированию, а также раскрыты особенности планирования внешне-экономических операций.

Во второй главе «Комплексный анализ социально-экономических отношений Азербайджана и Канады» на основе многолетних статистических данных двух государств сначала раскрываются характерные особенности экономики и внешней торговли Канады, оценивается структура экспортно-импортных операций, а также состояние совместной деятельности по социально-экономическим сферам, выявляются резервы и предлагаются пути их рационального использования.

В третьей главе «Стратегическое направление развития торгово-экономических связей Азербайджана и Канады» исследуются вопросы определения приоритетных сфер по экономическому сотрудничеству, а также вопросы совершенствования механизма торгово-экономических отношений между государствами.

В заключительной части работы даны выводы и рекомендации, полученные в результате проведенного исследования.

Melikova Foziya Parviz

The investigation of establishment of the Azerbaijan and Canadian economic trade corporation

Abstract

The dissertation work consists of three chapters, conclusion, recommendations and also references.

Urgency of the investigation, the essence of the set up problems, goal and tasks, main regulations, scientific basis of the obtained results of the investigation and also the methods of their practical application have been reflected in the introduction.

In the first chapter “Theoretico-methodological aspects of organization and management of external economic activity (EEA)” based on the study and generalization of national and foreign literature have been analyzed.

Methodological aspects of EEA management have been investigated, foreign experience on its regulation and also features of planning of external economic relations have been shown.

In the second chapter – “Complex analysis of socio-economic relations of Azerbaijan and Canada” based on two governments’ long term statistic data, first characteristic features of economics and external trade of Canada are revealed, the structure of export-import operations and also condition of the joint activity in socio-economic spheres have been assessed, reserves have been revealed and the ways of their rational application have been suggested.

In the third chapter – “Strategic direction of development of trade-economic relations of Azerbaijan and Canada” the problems of determination of priority spheres on economic cooperation and also the problems of development of trade economic relations mechanism between the states have been investigated.

In the conclusion part the recommendations obtained as a result of carried out investigation have been given.

**АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ
УНИВЕРСИТЕТ НЕФТИ И ПРОМЫШЛЕННОСТИ**

На правах рукописи

Фазия Парвиз кызы Меликова

**ИССЛЕДОВАНИЕ ТОРГОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО
СОТРУДНИЧЕСТВА
АЗЕРБАЙДЖАНА И КАНАДЫ**

**Специальность: 5304.01 – Виды экономической
деятельности**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

**диссертации на соискание ученой степени
доктора философии по экономике**

Б А К У – 2016